

ZAKON O JAVNIM BILJEŽNICIMA KRALJEVINE JUGOSLAVIJE IZ 1930.: SUDJELOVANJE JAVNOG BILJEŽNIKA U OSTAVINSKOM POSTUPKU – ISKUSTVA IZ PROŠLOSTI *

Doc. dr. sc. Mirela Krešić **

UDK: 347.961(497.1)“1930“

Pregledni znanstveni rad

Primljeno: siječanj 2011.

U radu su izloženi tijek i okolnosti izrade Zakona o javnim bilježnicima iz 1930. kojim se na području Kraljevine Jugoslavije nastojalo ujednačiti uređenje javnog bilježništva, odnosno uvesti instituciju javnih bilježnika na onim područjima na kojima do tada nije postojala. Ujedno je prikazano normativno uređenje položaja javnih bilježnika kao sudskih povjerenika u ostavinskom postupku dopunjeno rješenjima iz objavljene sudske prakse Stola sedmorice te sačuvanih ostavinskih spisa hrvatsko-slavonskih sudova iz Državnog arhiva u Zagrebu.

Ključne riječi: javni bilježnik, sudski povjerenik, ostavinski postupak, Kraljevina Jugoslavija

1. UVOD

U većini suvremenih država u kojima je uređena institucija javnog bilježništva prihvaćeno je uređenje bilježništva na načelima (slobodnog) latinskog notarijata. U pravnim sustavima s latinskim notarijatom javni bilježnik je osoba s pravničkim obrazovanjem i stručnim iskustvom na koju država prenosi određene ovlasti i koja povjerenu javnu službu obavlja neovisno i samostal-

* Članak je izrađen u sklopu znanstvenoistraživačkog projekta *Hrvatska pravna kultura u europskom kontekstu: tradicija i modernizacija* voditelja prof. dr. sc. Dalibora Čepula koji financira Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa Republike Hrvatske.

** Dr. sc. Mirela Krešić, docentica Pravnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Trg maršala Tita 14, Zagreb

no. Pritom javni bilježnik djeluje kao nepristrani povjerenik stranaka jamčeći sigurnost pravnog prometa.¹ Uz ovlast za sastavljanje javnih isprava, ovjeravanje privatnih isprava, čuvanje različitih isprava, novca i drugih predmeta, javnobilježnička služba uključuje i obavljanje postupaka određenih zakonom po nalogu sudova ili drugih javnih tijela. Upravo se sudjelovanje javnih bilježnika kao sudskih povjerenika u ostavinskom postupku ističe kao jedna od najvažnijih funkcija koju javni bilježnici obavljaju. U Hrvatskoj, kao i u ostalim državama nastalim raspadom Jugoslavije 1991. koje su se prilikom reforme pravnog sustava odlučile za uvođenje javnog bilježništva, bilo je predviđeno postupanje javnih bilježnika kao sudskih povjerenika. Kako bi funkcija sudskih povjerenika zaživjela, bilo je potrebno ovlasti javnih bilježnika urediti nizom različitih propisa, što je uvelike produljilo vrijeme početka sudjelovanja javnih bilježnika u ostavinskom postupku. Tako je npr. u Hrvatskoj Zakon o javnom bilježništvu usvojen u srpnju 1993., prvi javni bilježnici imenovani su u studenom 1994., dok se zakonske odredbe o sudjelovanju javnih bilježnika u ostavinskom postupku primjenjuju od 2003. i odgovarajućih izmjena Zakona o nasljeđivanju.² Osim u Hrvatskoj institucija javnih bilježnika je, od bivših jugoslavenskih država, u trenutku pisanja ovog rada prihvaćena u Sloveniji, Bosni i Hercegovini i Makedoniji. Njihova iskustva s bilježništvom su različita. Slovenija i Hrvatska imaju tradiciju djelovanja javnih bilježnika i njihova postupanja kao sudskih povjerenika u ostavinskim postupcima, za razliku od Bosne i Hercegovine i Makedonije u kojima je institucija javnog bilježništva uvedena prvi put, pa tako i postupanje bilježnika kao sudskih povjerenika. U pravnom sustavu zemalja u sastavu socijalističke Jugoslavije nakon 1945. nije postojalo javno bilježništvo, no u razdoblju između dvaju svjetskih ratova u Kraljevini Jugoslaviji 1930. bio je donesen Zakon o javnim bilježnicima (dalje u tekstu: ZJB) kojemu je svrha, među ostalim, bila proširenje javnog bilježništva na ona jugoslavenska područja na kojima ga nije bilo, uključujući i djelovanje javnih bilježnika kao sudskih povjerenika. Unatoč nastojanjima do toga nikada nije došlo.

¹ Više vidi Dika, M., *Osvrt na povijesni razvoj europskog latinskoga javnog bilježništva*, u: Dika, M.; Crnić, I., *Zakon o javnom bilježništvu*, Zagreb, 1994., str. 29 – 40. Usporedi Malavet, P. A., *Counsel for the situation: The Latin Notary, A Historical and Comparative Model*, *Hastings International and Comparative Law Review*, 19/1996., br. 3, str. 389 – 488.

² Zakon o javnom bilježništvu s izmjenama i dopunama, Narodne novine, br. 78/1993, 29/1994, 16/2007, 75/2009; Zakon o nasljeđivanju s izmjenama i dopunama, Narodne novine, br. 48/2003, 163/2003.

2. PRAVNI USTROJ KRALJEVINE JUGOSLAVIJE

Nakon završetka Prvoga svjetskog rata i raspada Austro-Ugarske na južnoslavenskim područjima Monarhije ustrojena je 29. listopada 1918. Država Slovenaca, Hrvata i Srba (Država SHS). Sjedinjenjem Države SHS s Kraljevinom Srbijom i Crnom Gorom 1. prosinca 1918. nastala je Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca, poslije preimenovana u Kraljevinu Jugoslaviju (1929.). Kraljevina je bila iznimno heterogena država, s različitim pravnim, povijesnim, gospodarskim, kulturnim i vjerskim naslijeđem. Posebno je značajno bilo pravno naslijeđe jer je uzrokovalo specifičan pravni ustroj države obilježen postojanjem više različitih pravnih područja. Područja koja su 1918. ušla u sastav Kraljevine imala su različita pravna uređenja i izvore prava s obzirom na to da su se prije 1918. nalazila u različitim državnim okvirima. Ti su propisi ostali na snazi i nakon 1. prosinca 1918. ako nisu bili izričito ukinuti. Ubrzo nakon osnivanja države, upravo zbog uklanjanja različitosti pravnih izvora, počelo je ujednačavanje prava na jedinstvenom državnom teritoriju. S tim je ciljem Ustavom Kraljevine SHS (1921.) bio predviđen skraćeni zakonodavni postupak koji je trebao ubrzati i olakšati donošenje zakona koji su vrijedili za cijelu državu (§133.). Međutim, praksa je pokazala kako rad na ujednačavanju nije bio jednostavan te u konačnici nije proveden ni u opsegu ni na način kako se namjeravalo.³ Stoga su brojni propisi iz razdoblja prije 1918. ostali na snazi tijekom postojanja Kraljevine, odnosno do 1946. i donošenja Zakona o nevaženju pravnih propisa donesenih prije 6. travnja 1941. kojim je promijenjen, odnosno uklonjen dotadašnji jugoslavenski pravni sustav.⁴ Osim nejednakih pravnih izvora, svako od tih područja imalo je i vlastitu organizaciju sudova koja se zadržala do 1929. i donošenja Zakona o uređenju sudova.⁵ Tim je Za-

³ U razdoblju između dvaju svjetskih ratova u Kraljevini Jugoslaviji neovisno o političkoj situaciji u zemlji stalno su bila prisutna nastojanja oko ujednačavanja prava. Tako zakonodavna inicijativa nije jenjala u razdoblju diktature (1929. – 1931.) koje je bilo jednako plodonosno razdoblje kao i razdoblje parlamentarizma. Više vidi Krešić, M., *Yugoslav private law between the two World Wars*, u: Giaro, T. (ur.), *Modernisierung durch transfer zwischen den Weltkriegen*, Frankfurt am Main, 2007., str. 151 – 168.

⁴ Zakon o nevaženju pravnih propisa donesenih prije 6. travnja 1941. i za vrijeme neprijateljske okupacije, Službeni list FNRJ, br. 86/1946.

⁵ Premda je u rujnu 1928. bio donesen Zakon o uređenju redovnih sudova (Službene novine Kraljevine SHS, br. 237-LXXVIII), već u siječnju 1929. nakon uvođenja diktature kralja Aleksandra Karađorđevića Zakon je zamijenjen novim Zakonom o uređenju redovnih sudova za Kraljevinu Srba, Hrvata i Slovenaca (dalje u tekstu: Zus), Službene novine Kraljevine Jugoslavije od 18. januara 1929., br. 20-X.

konom bilo utvrđeno kako sudsku vlast u Kraljevini provode sreski, okružni, trgovački i apelacijski sudovi te kasacijski sud. Predviđena sudska organizacija nije bila zaokružena osnivanjem kasacijskog suda kao najvišeg suda u državi.⁶ Stoga je do osnivanja kasacijskog suda nadležnog za područje cijele Kraljevine zakonom bilo određeno kako se Kasacijski sud u Beogradu, Odjeljenje B. beogradskog Kasacijskog suda u Novom Sadu, Stol sedmorice u Zagrebu, Odjeljenje B. Stola sedmorice u Zagrebu⁷, Vrhovni sud u Sarajevu i Veliki sud u Podgorici smatraju odjeljenjima jedinstvenog kasacijskog suda (§103. st. 1.). Ti sudovi su i nadalje zadržali položaj vrhovnih sudova za područja koja su se nalazila u njihovoj nadležnosti. S obzirom na šest (bivših) vrhovnih sudova, tj. kasacijskih odjeljenja, postojalo je i šest pripadajućih pravnih područja: srbijansko (s apelacijskim sudovima u Beogradu i Skoplju), područje Međimurja⁸, Baranje, Bačke i Banata (s Apelacijskim sudom u Novom Sadu), hrvatsko-slavonsko (s Apelacijskim sudom u Zagrebu), dalmatinsko-slovensko (s apelacijskim sudovima u Splitu i Ljubljani), bosansko-hercegovačko (s Apelacijskim sudom u Sarajevu) i crnogorsko pravno područje (s Apelacijskim sudom u Podgorici).⁹

⁶ Osnivanje kasacijskog suda bilo je predviđeno još §110. Ustava Kraljevine SHS prema kojemu je Kasacijski sud trebao imati sjedište u Zagrebu s nadležnošću u rješavanju sukoba nadležnosti između upravne, građanske (civilne) ili vojne vlasti, i sudske vlasti kao i sukoba nadležnosti upravnih i redovnih sudova.

⁷ Od siječnja 1920. pri zagrebačkom Stolu sedmorice djelovalo je posebno odjeljenje, Odjeljenje B tog suda, s vrhovnom sudskom nadležnošću za područje Dalmacije i Slovenije. Odjeljenje B djelovalo je do studenog 1939. kada je nakon osnivanja Banovine Hrvatske i teritorijalnog preuređenja banovinskog sudstva područje Apelacijskog suda u Splitu izdvojeno iz teritorijalne nadležnosti Odjeljenja B i pripojeno zagrebačkom Stolu sedmorice. Istodobno je sjedište Odjeljenja B Stola sedmorice s ljubljanskim Apelacijskim sudom premješteno u Ljubljanu i preimenovano u Vrhovno sodišće. Vidi Naredbu od 28. studenog 1919., br. 24796, Zbornik zakona i naredba valjanih za Hrvatsku i Slavoniju (dalje u tekstu: ZZN), god. 1919., komad VIII, br. 75.; Zakon o privremenom uređenju zadnjeg sudskog stepena za krajeve u području viših zemaljskih sudova u Splitu i Ljubljani, ZZN, god. 1922., komad III, br. 32.; čl. 20. – 21. Uredbe o poslovima pravde od 27. rujna 1939., Organizacijono zakonodavstvo Banovine Hrvatske, knjiga I., Zagreb, 1940.

⁸ Područje Međimurja sa sreskim sudovima u Čakovcu i Prelogu 1. travnja 1933. izdvojeno je iz nadležnosti Apelacijskog suda u Novom Sadu i pripojeno Apelacijskom sudu (tj. Banskom stolu) u Zagrebu, odnosno Stolu sedmorice kao vrhovnom sudu. Vidi §4. Zakona o izmeni Uvodnog zakona za zakonik o sudskom postupku u građanskim parnicama i Zakona o uređenju redovnih sudova, Službene novine Kraljevine Jugoslavije od 30. decembra 1932., br. 304-CXIV.

⁹ Usporedi Zakon o sedištima i teritorijalnoj nadležnosti apelacionih sudova, Službene novine Kraljevine Jugoslavije od 28. decembra 1932., br. 302-CXIII.

3. JAVNO BILJEŽNIŠTVO U KRALJEVINI JUGOSLAVIJI

3.1. Javno bilježništvo na području Kraljevine Jugoslavije prije 1930.

Institucija javnog bilježništva na jugoslavenskom je području postojala samo na područjima koja su se nalazila u sastavu bivše Austro-Ugarske, s iznimkom Bosne i Hercegovine, to jest na područjima apelacijskih sudova Ljubljane, Zagreba, Splita i Novog Sada. Tako je na području zagrebačkog Apelacijskog suda od 1859. na snazi bio austrijski Bilježnički red iz 1855.¹⁰, dok se na području splitskog i ljubljanskog Apelacijskog suda primjenjivao austrijski Bilježnički red iz 1871.¹¹ Na području Apelacijskog suda u Novom Sadu (Baranja, Bačka i Banat) i sreskih sudova Čakovca i Preloga (Međimurje)¹² na snazi je bio ugarski Zakon o bilježništvu iz 1874.¹³ s kasnijim izmjenama i dopunama.¹⁴

3.2. Zakon o javnim bilježnicima (notarima) iz 1930.

Različito uređenje javnog bilježništva u krajevima u kojima je institucija bilježništva postojala te nepostojanje institucije javnih bilježnika u drugom dijelu Kraljevine potaknuli su zakonodavce na poduzimanje mjera koje su tre-

¹⁰ Više o uređenju javnog bilježništva prije 1930. na hrvatsko-slavonskom pravnom području vidi Krešić, M., *Javno bilježništvo na hrvatsko-slavonskom pravnom području 1859-1941.*, Časopis za suvremenu povijest, 2010., br. 1, str. 94 – 95 i dalje.

¹¹ Bilježnički red iz 1871. treći je austrijski zakon koji je uređivao javno bilježništvo. Prvi moderni zakon kojim je bilo uređeno javno bilježništvo bio je Bilježnički red iz 1850., izmijenjen 1855. godine. Propis iz 1855. bio je u austrijskom dijelu Monarhije zamijenjen 1871. novim Bilježničkim redom. Neschwara, C., *Geschichte des österreichischen Notariats, Band I-vom Spätmittelalter bis zum Erlass der Notariatsordnung 1850.*, Wien, 1996., str. 255 – 264, 517 – 532, 601 – 624. Usporedi Pappafave, V., *Bilježnički obraznik sa izjašnjenjima povjestnim, bibliografskim i pravničkim*, Zadar, 1896., str. XLVI – XLVII; Chiara, J., *Die österreichische Notariats-Ordnung vom 21. Mai 1855 und die kaiserliche Verordnung*, Wien, 1856., str. 1 – 4, 30 – 31.

¹² Vidi bilj. 8.

¹³ O primjeni ugarskog Zakona o bilježništvu u Baranji, Bačkoj i Banatu vidi Bogdanfi, G.; Nikolić, N., *Opšte privatno pravo*, Pančevo, 1925., str. 60 – 65; o primjeni ugarskog Zakona o bilježništvu u Međimurju vidi Hrvatski državni arhiv (dalje u tekstu: HDA), Zemaljska vlada, Odjel za pravosuđe (dalje u tekstu: ZVOP), sign. 81., kut. 312. (1919.), br. 108/1919.

¹⁴ Uredba o izmeni i dopuni u Zakonu o kr. javnim beležnicima za teritoriju Banata, Bačke i Baranje, Službene novine Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca od 1. januara 1921., br. 1; Zakon o izmeni i dopuni u Zakonu o javnim beležnicima na teritoriji Apelacionog suda u Novom Sadu, Službene novine Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca od 30. decembra 1922., br. 294.

bale odrediti daljnju sudbinu bilježništva u novoj južnoslavenskoj državi. Već tijekom 1921. ministarstvo pravosuđa provelo je opsežno ispitivanje mišljenja šire pravničke struke o javnom bilježništvu. Ministarstvo se najprije obratilo Komisiji za izradu zakona o odvjetnicima koja je dala pozitivno mišljenje o proširenju javnog bilježništva na cijelu Kraljevinu.¹⁵ Na temelju pozitivnog mišljenja Komisije sličan upit bio je upućen Pravničkom društvu u Zagrebu čije je stajalište također bilo pozitivno.¹⁶ Ujedno je ministarstvo anketiralo sudove i različite gospodarske organizacije. Anketa je pokazala da podupiru proširenje javnog bilježništva na cijelu Kraljevinu.¹⁷ Jednako stajalište zauzeli su i jugoslavenski pravnici 1926. na kongresu u Ljubljani.¹⁸ Javno bilježništvo na dnevni je red kongresa uvršteno na prijedlog slovenskih, vojvođanskih i

¹⁵ U mišljenju Komisije stoji sljedeće: “Ustanova kraljevskih javnih bilježnika, koja postoji u svim krajevima osim Srbije, Crne Gore, Bosne i Hercegovine i koja se svugdje pokazala kao dobra i potrebna po mišljenju ove komisije, ne samo da se ima ostaviti ondje, gdje već postoji, nego se ima protegnuti na cijelu kraljevinu. Ovo bi doprineslo rasterećenju sudova, koji su pretrpani stvarima i poslovima, koje bi mogao obavljati kr. javni bilježnik. Da bi se opstanak javnih bilježnika obezbijedio, svakako je potrebno, da se broj javnih bilježnika ograniči prema broju stanovništva i prema prometnim prilikama. Javno bilježništvo mora biti inkompatibilno s advokaturom.” Politeo, I., *Osnova zakona o advokatima i advokatskim pripravnicima. Bilježnički red za cijelu kraljevinu*, Mjesečnik, 1921., br. 6–7, str. 268.

¹⁶ Ivo Politeo navodi kako je odbor Pravničkog društva u Zagrebu poslao ministarstvu pravde mišljenje koje je uglavnom bilo suglasno s mišljenjem Komisije za izradu zakona o odvjetnicima te dodaje kako bi se svi pravni poslovi vezani uz promet nekretnina morali sklopiti isključivo kod javnog bilježništva. Slijedom toga bilježnici bi mogli imati dovoljno posla kako bi u sjedištu svakog kotara mogao djelovati po jedan bilježnik, predlažući ujedno proširenje javnobilježničkog djelokruga na ovršni postupak. Isto, str. 268.

¹⁷ Iznimka je bio Veliki sud u Podgorici koji je izrazio neslaganje s namjerom proširenja javnog bilježništva na cijelo jugoslavensko područje. Žilić, F.; Šantek, M., *Zakon o javnim bilježnicima (notarima) sa svim izmjenama i dopunama*, Zagreb, 1934., str. 11; usporedi *Spomenica Udruženja javnih bilježnika Kraljevine Jugoslavije* (dalje u tekstu: *Spomenica Udruženja*), Split, 1935., str. 61.

¹⁸ Na Kongresu je bilo samo 60 javnih bilježnika, za razliku od 20 sveučilišnih profesora, 160 upravnih činovnika, 300 odvjetnika i čak 600 sudaca. Izvještaj s Kongresa, Mjesečnik, 1926., br. 9, str. 417.

osobito dalmatinskih javnih bilježnika¹⁹, dok su referenti bili dr. Ivan Grašič²⁰, javni bilježnik iz Kranjske Gore, i Đorđe Jane²¹, umirovljeni sudac Apelacijskog suda iz Skoplja. Uz prihvaćanje proširenja javnog bilježništva na cijelu državu sudionici su istaknuli kako je potrebno donijeti jedinstveni zakon o bilježništvu. U zaključku je tako bilo zatraženo: "1) da se odmah donese jedinstven okvirni zakon o notarijatu, koji da se međutim s obzirom na postojeće pravne prilike u krajevima Srbije, Crne Gore, Bosne i Hercegovine postepeno uvede u istim krajevima, u prvom redu u gradovima i sjedištima prvostepениh sudova, a zatim i drugdje; 2) da se ovim jedinstvenim zakonom o notarijatu uvede sistem tako zvanoga čistog notarijata na podlozi najmodernijih načela i na autonomnoj osnovi sa notarskim komorama; 3) u svrhu poznavanja ustrojstva notarijata u našim pokrajinama i u drugim državama, za proučavanje domaćeg i tuđeg notarskog prava i u svrhu odgoja dobrog notarskog naraštaja da se ustanovi po mogućnosti što prije na nekim fakultetima naše države stolica za notarsko pravo."²²

Na osnovi tih mišljenja, rješenjem ministra pravosuđa, izrada nacrt jugoslavenskog zakona o javnim bilježnicima povjerena je Slavoljubu Savi, umirovljenom predsjedniku zagrebačkog Banskog stola. Sava je nacrt izradio na temelju nacrt austrijskog zakona o javnim bilježnicima iz 1911. Nakon revi-

¹⁹ Splitska javnobilježnička komora uputila je poziv svim javnim bilježnicima Kraljevine SHS objavljen 1926. u Mjesečniku: "Na pravničkom kongresu, koji će se održati ove godine u Ljubljani dana 9. i 11. rujna, pod sedmom točkom dnevnog reda pretresat će se pitanje javnog bilježništva (notarijata). Naš stalež je zakopan raznim prilikama, te mu prijete pogibelj, da uginе. Prodoše decenija, a nije se ništa učinilo, da ova ustanova, uvažena po cijelom kulturnom svijetu, dođe do svog pravog izražaja na korist države i naroda. Mi javni bilježnici u granicama svoje mogućnosti nastojimo, da svojim radom dokažemo vrijednost svoju i svojega staleža, ali nas u tome ometa nerazumijevanje onih, koji bi nam trebali pomoći. Prisiljeni smo dakle, a nato nas i dužnost zove, da dademo sve svoje sile za ustanovu javnog bilježništva, kojoj smo život posvetili, u kojoj smo najbliži svome narodu. Uz ostali naš energični rad veoma je potrebno, da u što većem broju sudjelujemo na spomenutom kongresu, gdje ćemo drugovima države i cijeloj javnosti pokazati, da smo dostojni svog zvanja i da je naš stalež važna pravnička ustanova; tražimo uređenje i proširenje iste po cijeloj državi. Što nas bude više na okupu, to će i naš rad biti uspješniji." Mjesečnik, 1926., br. 7, str. 326.

²⁰ Dolenc, M.; Sajović, R., *Spomenica na drugi Kongres pravnika Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca*, Ljubljana, 1927., str. 91 – 96.

²¹ Isto, str. 97 – 118.

²² Tekst Zaključaka rada Kongresa u pogledu javnog bilježništva vidi u: Mjesečnik, 1926., br. 9, str. 422.; Dolenc; Sajović, *op. cit.* u bilj. 20, str. 120.

zije nacrtu koju je obavila posebna komisija, konačnu redakciju izvršio je dr. Berthold Eisner.²³ Rad na nacrtu bio je priveden kraju tijekom Šestosiječanjske diktature te je Zakon o javnim bilježnicima (notarima) stupio na snagu 1930. godine. Iako je donesen zakon kojemu je cilj bilo proširenje javnog bilježništva na cjelokupan državni teritorij, zakon je stupio na snagu samo na područjima apelacijskih sudova Zagreba, Splita, Ljubljane, Novog Sada i Vrhovnog suda u Sarajevu. Na područje apelacijskih sudova Beograda i Skoplja te Velikog suda u Podgorici zakon je trebao stupiti naknadno na temelju posebne uredbe ministra pravosuđa (§253. ZJB-a). No, takva uredba nikad nije donesena, štoviše ZJB je 1932. bio stavljen izvan snage za područje Vrhovnog suda u Sarajevu.²⁴ Ujedno je zakonom bilo predviđeno osnivanje javnobilježničke komore za svaki apelacijski sud Kraljevine (§251. st. 1.) te su 1936. osnovane javnobilježničke komore na području apelacijskih sudova Ljubljane, Splita i Novog Sada²⁵, a 1937. i javnobilježnička komora u Zagrebu.²⁶ S obzirom na osnivanje više javnobilježničkih komora, 1937. bio je osnovan i Savez javnobilježničkih komora.²⁷

Unatoč donošenju zakona kojim je potvrđeno zadržavanje institucije bilježništva i njezino proširenje na cijelu državu, i nadalje su se javljala nastojanja usmjerena ukidanju bilježništva u onim dijelovima Kraljevine u kojima su djelovali javni bilježnici. U različitim tiskovinama povremeno su se objavljivali članci u kojima se isticalo kako je potrebno ukinuti bilježništvo pozivajući se, među ostalim, i na slična razmišljanja prisutna u vladinim krugovima.²⁸ Po-

²³ Članovi komisije bili su Slavoljub Sova, Nikola Ignjatović, predsjednik Apelacijskog suda u Novom Sadu, Ivo Milić, profesor Pravnog fakulteta u Subotici, Ivan Grašić, javni bilježnik iz Kranjske Gore, Svetislav Popović, ministar u Vladi, odvjetnik i javni bilježnik iz Zemuna, Radivoj Miladinović, javni bilježnik u Subotici, i Milutin Tičak, odvjetnik i javni bilježnik u Vukovaru. Žilić; Šantek, *op. cit.* u bilj. 17, str. 11 – 12.

²⁴ Vidi čl. 1. Zakona od 27. decembra 1932. br. 127534-Z-314 o izmjeni §253. Zakona o javnim beležnicima, Službene novine Kraljevine Jugoslavije od 30. decembra 1932., br. 304-CXIV.

²⁵ Uredba o osnivanju javnobeležničkih komora u područjima Apelacionih sudova u Ljubljani, Splitu i Novom Sadu, Službene novine Kraljevine Jugoslavije od 25. januara 1936., br. 19-III.

²⁶ Uredba o osnivanju javnobeležničke komore u području Apelacionog suda u Zagrebu, Službene novine Kraljevine Jugoslavije od 23. januara 1937., br. 16-IV.

²⁷ Vidi Poslovnik Saveza javnobeležničkih komora Kraljevine Jugoslavije od 4. oktobra 1937., br. 84865, Zbornik zakona i uređaba (dalje u tekstu: ZZU), god. 1938., svezak I, br. 95.

²⁸ Odvjetnik, 1932., br. 8, str. 17.

tvrdi tome nalazimo u izjavi koju je ministar pravosuđa Dragutin Kojić dao 1935. u povodu predstojećih reformi pravosuđa. U svezi s javnim bilježništvom ministar je istaknuo kako se pitanje ukidanja ili zadržavanja bilježništva nameće samo od sebe, posebno ako se na taj način namjerava financijski oteretiti stanovništvo.²⁹ Upravo su takva razmišljanja bila povodom izdavanja Spomenice Udruženja javnih bilježnika Kraljevine Jugoslavije kojom su zagovornici zadržavanja institucije javnog bilježništva nastojali opravdati postojanje bilježničke službe. Tako je u Spomenici istaknuta civilizacijska vrijednost institucije javnog bilježništva³⁰, pri čemu se osobito odbijala kvalifikacija bilježništva kao pljačkaške i feudalne ustanove.³¹ Upravo suprotno, na javno bilježništvo gledalo se kao na instituciju koja donosi red i sigurnost u pravne odnose i čije bi ukidanje nanijelo veliku štetu pravnom poretku Kraljevine. Osim toga, smatralo se kako bi ukidanje bilježništva bio loš potez i za međunarodni položaj države, posebno zbog toga što se bilježničkim ispravama priznavala dokazna snaga u međunarodnom pravnom prometu.³² Posebnu nesklonost djelovanju javnih bilježnika pokazivala je Advokatska komora u Novom Sadu koja je povremeno poduzimala vrlo jasne korake s namjerom ukidanja bilježništva. Ta je Komora 1938. zatražila da se na dnevni red Saveza advokatskih komora Kraljevine Jugoslavije uvrsti pitanje ukidanja javnobilježničkog staleža. Brzom reakcijom novosadske Javnobilježničke komore, kao i javnobilježničkih komora Zagreba, Splita i Ljubljane kod odvjetničkih komora sa svojeg područja, prijedlog novosadske Advokatske komore nije bio prihvaćen na skupštini Saveza advokatskih komora.³³ Predsjednik novosadske Javnobilježničke komore, koji je u to vrijeme obnašao i funkciju predsjednika Saveza javnobilježničkih komora Jugoslavije, uspio je ishoditi od tadašnjeg ministra pravosuđa Simonovića izjavu kako se, barem dok se on nalazi na čelu ministarstva, neće razmatrati ukidanje javnog bilježništva.³⁴ Za razliku od Advokatske komore u Novom Sadu koja je već iduće godine ponovila isti zahtjev³⁵, zagrebačka Odvjetnička komora bila je protiv ukidanja javnog bilježništva smatrajući ga "korisnim adneksom i to

²⁹ Odvjetnik, 1935., br. 2–4, str. 35.

³⁰ Spomenica Udruženja, *op. cit.* u bilj. 17, str. 35.

³¹ Isto, str. 48.

³² Isto, str. 22.

³³ Iz izvještaja Javnobilježničke komore od 30. listopada 1938., Odvjetnik, 1938., br. 9, str. 289.

³⁴ Isto, str. 290.

³⁵ Odvjetnik, 1940., br. 10, str. 234.

vrlo korisnim za samu advokatsku ustanovu”.³⁶ Ove rasprave nisu dovele do ukidanja bilježništva, ali su se razmišljanja o tome prenijela s jugoslavenske razine na područje novoosnovane Banovine Hrvatske.

Nestabilne unutarnje političke prilike u Kraljevini i opasnost od novog svjetskog rata potaknule su preuređenje države osnivanjem Banovine Hrvatske (1939.) kao zasebne jedinice unutar Kraljevine sa zakonodavnim, upravnim i sudskim ovlastima. U sklopu teritorijalnog preustroja banovinskih sudova, zbog usklađivanja novog banovinskog teritorija s načelom samostalnosti hrvatskog sudstva, razmišljalo se i o znatno široj reformi pravosuđa koja je trebala obuhvatiti promjene u sudskom postupku i položaju sudaca te potpuno novi sudski ustroj Banovine. Novi sudski ustroj ujedno bi značio i promjenu stvarne nadležnosti pojedinih sudova. Tako se 1940. Franjo Žilić, odjelni predstojnik u Vladi Banovine Hrvatske, u raspravi o preuređenju pravosuđa Banovine Hrvatske, zauzimao za proširenje izvanparnične nadležnosti kotarskih sudova na ostavinske rasprave. Ujedno je smatrao da bi se pri kotarskim sudovima trebali sklapati i privatnopravni ugovori, a po potrebi i ovjera potpisa na tim ugovorima.³⁷ To bi značilo da institucija javnog bilježništva nije potrebna, premda Žilić nije izričito spomenuo javne bilježnike. No, unatoč tom i sličnim razmišljanjima vlasti Banovine Hrvatske ipak nisu dirale u instituciju javnog bilježništva. Međutim, javno bilježništvo se na dijelu hrvatskog područja ipak nije održalo jer ga je Nezavisna Država Hrvatska (NDH) ukinula već u travnju 1941.³⁸ Dva su razloga bila navedena kao ključna za ukidanje: činjenica da je bilježništvo u jugoslavenskom razdoblju bilo “sinekura miljenika režima koja se dodjeljivala kao nagrada” te nastojanje da se izbjegnu i snize troškovi nasljednika pri ostavinskim raspravama koje su sudovi trebali obavljati besplatno.³⁹ Kako su zbog ukidanja javnog bilježništva brojni bilježnici ostali bez posla, ali i zanimanja, jer nisu ispunjavali uvjete za odvjetništvo, vlasti su donijele odluku kojom je javnim bilježnicima bio omogućen upis u odvjetnički imenik bez propisane vježbe i bez propisanog odvjetničkog ispita ako

³⁶ Isto, str. 235.

³⁷ Žilić, F., *Preuređenje pravosuđa u Banovini Hrvatskoj*, Savremenik, 1940., br. 5, str. 134 – 135.

³⁸ Zakonska odredba o ukidanju javnih bilježnika od 18. travnja 1941., Zakoni, naredbe i odredbe (sudske struke), proglašeno od 11. travnja do 3. rujna 1941., knjiga I, (dalje u tekstu: ZNO), br. 12.

³⁹ Iz obrazloženja ministra pravosuđa Vlade NDH Mirka Puka. Jelavić, Z., *Kratka povijest notarijata u Hrvatskoj za razdoblje 1512-1941.*, Javni bilježnik, 11/2007., br. 26, str. 49.

su zadovoljavali druge tražene uvjete i ako su taj upis zatražili u određenom roku.⁴⁰ Osim vlasti NDH, nesklonost zadržavanju institucije javnih bilježnika pokazale su i komunističke vlasti. Još u rujnu 1944. Odjel za pravosuđe ZAVNOH-a istaknuo je kako “javne bilježnike treba ukinuti, jer su nepotrebni... pokazala se (institucija javnog bilježništva, nap. a.) kao nezgodna, nesavremena i štetna”.⁴¹ Predsjedništvo AVNOJ-a zatim je u studenome 1944. donijelo odluku o ukidanju javnih bilježnika i javnobilježničkih komora, pri čemu su svi poslovi koje su bilježnici do tada vodili prešli na narodne sudove.⁴² Stupanjem na snagu tog zakona ukinuta je institucija javnog bilježništva na cijelom jugoslavenskom području.

3.2.1. Javnobilježnička djelatnost prema Zakonu o javnim bilježnicima (notarima)

Zakonom o javnim bilježnicima bilo je prihvaćeno uređenje javnobilježničke službe kao sustava slobodnoga latinskog notarijata. To je podrazumijevalo odvojenost poslova javnog bilježništva od poslova odvjetništva, premda u stvarnosti načelo nespojivosti javnobilježničkog i odvjetničkog zvanja nije bilo u cijelosti provedeno.⁴³

Sadržaj javnobilježničke službe bio je točno propisan. Tako je prema ZJB-u u djelokrug javnih bilježnika ulazilo sastavljanje i otpravljanje javnih isprava o pravnim poslovima, izjavama i činjenicama na kojima se zasnivaju prava; primanje na čuvanje isprava, novaca i vrijednosnih papira radi predaje drugim osobama ili nadležnim tijelima te provođenje postupaka koji im se mogu povjeriti u skladu sa zakonom i po nalogu suda, tzv. poslovi sudskog komesarijata (§1.). Javnobilježničke isprave i ovjеровljeni otpravci, ako su bili u skladu sa zakonom, imali su snagu javne isprave (§2.). Osim poslova iz vlastitog djelokruga i poslova sudskih povjerenika iz §1., javni bilježnici mogli su sastavljati

⁴⁰ Zakonska odredba o upisivanju bivših javnih bilježnika u imenik odvjetnika, ZNO, br. 133.

⁴¹ Dopis Odjela za pravosuđe ZAVNOH-a upućen Komisiji za novooslobođene krajeve pri Predsjedništvu ZAVNOH-a s listom spornih problema iz oblasti pravosuđa koje bi trebalo riješiti prije konačnog oslobođenja zemlje, br. 1366/44 od 15. rujna 1944., ZAVNOH, Zbornik dokumenata 1944. (od 10. svibnja do 31. prosinca), Zagreb, 1975., br. 101, str. 325 – 327.

⁴² Odluka o ukidanju javnih bilježnika i javno-bilježničkih komora od 17. studenog 1944., Službeni list DFJ, 1945., knjiga I, br. 11.

⁴³ O nespojivosti javnobilježničkog i odvjetničkog zvanja vidi Krešić, *op. cit.* u bilj. 10, str. 109 – 112.

privatne isprave i podneske na zahtjev stranaka (§3.). Službeno područje djelovanja javnog bilježnika prema ZJB-u bilo je određeno kao područje okružnog suda na kojemu je bilježnik imao svoje sjedište (§11.). Bilježničko sjedište nalazilo se u sjedištu sreskog suda, a ako je više bilježnika imalo sjedište u istom sreskom sudu, nadležnost se protezala na cijelo područje njihova sjedišta (čl. 4. Pravilnika).⁴⁴ Iznimka od ovako široko određene teritorijalne nadležnosti postojala je kod postupanja javnih bilježnika u svojstvu sudskih povjerenika jer je tada svaki bilježnik dobio uže područje djelovanja (tzv. rejon) na području svojeg sjedišta. Prema tome javni je bilježnik mogao kao sudski povjerenik voditi ostavinske postupke samo iza onih ostavitelja koji su imali prebivalište u njegovu rejonu (§221. st. 4. ZJB-a). U Zagrebu je npr. do 1940. bilo ustrojeno petnaest javnobilježničkih mjesta te je bilo nužno prilikom osnivanja svakog novog mjesta ponovno odrediti uže područje djelovanja svakog javnog bilježnika. Tako je nakon osnivanja posljednjeg javnobilježničkog mjesta donesena naredba kojom je za svako mjesto određeno uže područje navođenjem gradskih ulica koje ga omeđuju.⁴⁵

4. JAVNI BILJEŽNICI KAO SUDSKI POVJERENICI

Sastavni dio javnobilježničkih ovlasti bilo je njihovo postupanje kao sudskih povjerenika. Sudjelovanje javnih bilježnika kao sudskih povjerenika detaljno je bilo razrađeno ZJB-om ovisno o tome je li bila riječ o slučajevima koji su podrazumijevali obvezno dodjeljivanje javnim bilježnicima položaja sudskih povjerenika ili je bila riječ o slučajevima u kojima su sudovi mogli, no nisu morali, koristiti se uslugama javnih bilježnika. U redoviti djelokrug javnog bilježnika kao sudskog povjerenika ulazilo je provođenje ostavinskih rasprava te ga je sud samo iz važnih razloga mogao isključiti iz ostavinske rasprave (§§221. – 222.). No, uz ovo obvezno provođenje ostavinskih rasprava od strane javnih bilježnika, postojao je čitav niz poslova čije je obavljanje sud mogao, ali nije morao, povjeriti javnom bilježniku kao što su: a) pečaćenje i izrada inventara stečajne mase; b) procjene i dražbe pokretnih stvari i nekretnina u izvanparničnom postupku, posebno provođenje dobrovoljne dražbe; c) rasprave u razdiobi

⁴⁴ Pravilnik za izvršenje Zakona o javnim bilježnicima (notarima) od 30. novembra 1930. br. 115.375 (dalje u tekstu: Pravilnik), Službene novine Kraljevine Jugoslavije od 29. decembra 1930., br. 299-CIV.

⁴⁵ Naredba o određenju užih okoliša za petnaest javnobilježničkih mjesta u sjedištu sreskih sudova I. i II. u Zagrebu, ZZU, 1940., svezak I-XII, br. 230.

kupovnine i prihoda od prinudne uprave i stečajne mase u stvarima od veće vrijednosti; d) sastavljanje ili ispitivanje točnosti računa položenih od staratelja, prinudnih i ostalih upravitelja većih imovina, odnosno e) sve one poslove koji se prema posebnim propisima mogu povjeriti javnim bilježnicima (§223.). Nadzor nad postupanjem javnog bilježnika kao sudskog povjerenika pripadao je sudu koji je dotičnog javnog bilježnika odredio kao povjerenika (§225.). Taj je sud mogao obavljati povjerenih poslova u svako doba oduzeti javnom bilježniku, premda isključivo uz opravdani razlog. Na rad javnog bilježnika kao sudskog povjerenika primjenjivali su se propisi za sudove, posebno odredbe Građanskog parničnog postupka o isključenju i izuzimanju sudaca.⁴⁶ O tome jesu li postojali razlozi za isključenje, odnosno izuzimanje javnog bilježnika također je odlučivao sud koji ga je imenovao povjerenikom. Javnom bilježniku je, dok je radio kao sudski povjerenik, pripadala zakonska zaštita kao javnom činovniku (§224.). Ujedno je svaki bilježnik bio obavezan uredno voditi različite registre i knjige iz svojeg djelokruga nadležnosti (§129.), no odvojeno od njih morao je voditi i posebno čuvati spise koji su se odnosili na predmete u kojima je postupao kao sudski povjerenik (§226.).

4.1. Uređenje ostavinskog postupka u Kraljevini Jugoslaviji

Ostavinski postupak je skup pravnih radnji koje se poduzimaju s ciljem utvrđivanja i osiguranja ostavine, odnosno utvrđivanja tko je nasljednik te koja mu prava u pogledu ostavine pripadaju. To je izvanparnični postupak kojim se uređuju imovinskopravni i razni drugi, njima slični odnosi, za razliku od onih izvanparničnih postupaka kojima se rješavaju statusne stvari kao što je npr. postupak proglašenja nestale osobe umrlom. Postupanje suda poslije smrti ostavitelja, rokovi kojih se trebalo pridržavati, pitanja o kojima se moralo voditi računa tijekom rasprave, kao i postupanje nasljednika odnosno onoga koji se takvim smatrao bilo je od 1934. uređeno jugoslavenskim Vanparničnim postupkom (dalje u tekstu: Vp).⁴⁷ Prije stupanja na snagu Vp-a ostavinski je postupak bio različito uređen. Na području apelacijskih sudova Ljubljane, Splita i Zagreba na snazi je bio austrijski Izvanparbeni postupnik

⁴⁶ Zakon o sudskom postupku u građanskim parnicama (Građanski parnični postupak) od 13. jula 1929. (dalje u tekstu: Grpp), Službene novine Kraljevine Jugoslavije od 3. augusta 1929., br. 179-LXXV.

⁴⁷ Zakon o sudskom vanparničnom postupku od 24. jula 1934., Službene novine Kraljevine Jugoslavije od 1. augusta 1934., br. 175-XLV.

iz 1854.⁴⁸ Taj austrijski zakon bio je, uz manje izmjene, preuzet 1885. na bosansko-hercegovačkom području (područje Vrhovnog suda u Sarajevu) za ostavinske postupke nemuslimana, ali i za ostavinske postupke (muslimana) pred šerijatskim sudovima ako njegove odredbe nisu bile protivne propisima koji su vrijedili za šerijatske sudove.⁴⁹ Također uz određene izmjene, taj je zakon bio preuzet u Pravila o postupanju u nespornim (vanparničnim) delima iz 1872. koja su vrijedila na području Kasacijskog suda u Beogradu (tj. na području apelacijskih sudova Beograda i Skoplja).⁵⁰ Na području Apelacijskog suda u Novom Sadu nije bilo jedinstvenog zakona o izvanparničnom postupku, već su postojali različiti propisi pa je tako ostavinski postupak bio uređen ugarskim Zakonom o ostavinskom postupku (Zak. čl. 1894:XVI) te Građanskim parničnim postupkom (Zak. čl. 1911:I) i njegovim Uvodnim zakonom (Zak. čl. 1912:LIV).⁵¹ Na području Velikog suda u Podgorici nije bilo propisa o izvanparničnom postupku.⁵²

Stupanjem na snagu jugoslavenskog Vp-a u pogledu uređenja ostavinskog postupka prestali su vrijediti propisi koji su uređivali tu materiju na pojedinim pravnim područjima (§2. Uvp-a).⁵³ No, zakonom je izričito istaknuto kako na snazi ostaje ZJB, odnosno one njegove odredbe koje se tiču ostavinskog postupka i koje nisu izričito izmjenjene Vp-om (§4. Uvp-a). Stupanje na snagu Vp-a bilo je vezano uz stupanje na snagu Grpp-a. Tako su odredbe Vp-a u cijelosti dobile obveznu snagu u veljači 1935. na području apelacijskih sudova Ljubljane, Zagreba, Splita i Sarajeva, a djelomično i na području apelacijskog suda u Beogradu⁵⁴, u kojima je Grpp već stupio na snagu. Isto je bilo i na području apelacijskog suda u Novom Sadu te sreskih sudova u Čakovcu i Prelogu. Iznimka su bila pravila o ostavinskom postupku (§§22. – 143. Vp-a) koja

⁴⁸ Austrijski Izvanparbeni postupnik (tj. Zakon o sudbenom postupku u pravnim poslovima neparbenim iliti izvan parnica) bio je uzet kao osnova za izradu jugoslavenskog Vp-a. Žilić, F.; Šantek, M., *Zakon o sudskom vanparničnom postupku (Vanparnični postupak) i Uvodni zakon za zakon o sudskom vanparničnom postupku s tumačem i sudskim rješidbama te stvarnim kazalom*, Zagreb, 1934., str. 102.

⁴⁹ Bušatlić, H. A., *Šerijatsko-sudski postupnik s formularima*, Sarajevo, 1927., str. 18, 77.

⁵⁰ Žilić; Šantek, *op. cit.* u bilj. 48, str. 101.

⁵¹ Bogdanfi; Nikolić, *op. cit.* u bilj. 12, str. 8 – 11.

⁵² Žilić; Šantek, *op. cit.* u bilj. 48, str. 101.

⁵³ Uvodni zakon za Zakon o sudskom vanparničnom postupku (dalje u tekstu: Uvp) od 26. jula 1934., Službene novine Kraljevine Jugoslavije od 4. augusta 1934., br. 178-XLVIII.

⁵⁴ Osim §§220. – 230. koji su trebali stupiti na snagu kada na snagu stupi građanski zakonik za Kraljevinu Jugoslaviju. Vidi čl. 39. Uvp-a.

su se, na onim dijelovima tog pravnog područja na kojima nije vrijedio OGZ⁵⁵, trebala primjenjivati tek od dana stupanja na snagu građanskog zakonika za Kraljevinu Jugoslaviju (§44. Uvp-a). Na području apelacijskog suda u Skoplju i Velikog suda u Podgorici primjena Grpp-a, a slijedom toga i Vp-a, bila je vezana uz ustroj sreskih i okružnih sudova tog područja.⁵⁶ Osnivanjem tih sudova, koji su počeli s radom 1. studenog 1934., bila je konačno završena izgradnja novog jugoslavenskog sudskog ustroja te se Grpp primjenjivao na cjelokupnom teritoriju Kraljevine. Šest mjeseci nakon toga na tim je područjima na snagu stupio Vp. Od ovih pravila o (različitom) stupanju na snagu Vp-a bio je izuzet §31. st. 2. temeljem kojeg su ostaviteljevi nasljednici mogli samostalno provesti ostavinsku raspravu, tj. bez sudjelovanja javnih bilježnika. Ta je odredba stupila na snagu već danom objave Uvp-a, tj. 4. kolovoza 1934. (§1. Uvp-a). S obzirom na neujednačeno stupanje na snagu, odnosno početak primjene Vp-a, bilo je propisano kako se ostavinski postupci koji su počeli prije tog vremena moraju završiti prema propisima koji su vrijedili do tada (§28. Uvp-a).

Prema Vp-u ostavinski postupak počinjao je po službenoj dužnosti u slučaju smrti i u slučaju proglašenja neke osobe umrlom i to čim bi sud doznao za činjenicu smrti. Za provođenje ostavinske rasprave bio je nadležan sreski sud onog mjesta u kojem je ostavitelj imao prebivalište. Ako je ostavitelj umro u nekom drugom mjestu, a ne u mjestu prebivališta, taj je sud morao izvršiti tzv. prethodne radnje (npr. sastaviti smrtovnicu) te zatim nadležnom sudu ustupiti spise. Za raspravu nekretnina koje su se nalazile u vlasništvu umrlog inozemnog državljanina bio je nadležan sud na čijem su se području nekretnine nalazile, dok je u pogledu pokretnina bio nadležan inozemni sud (§§22. – 30.). Ipak, Vp nije bio usuglašen s dotadašnjim postupanjem na dijelu područja Apelacijskog suda u Novom Sadu te na području sreskih sudova Čakovca i Preloga, gdje se ostavinska rasprava mogla pokrenuti i na prijedlog zainteresiranih stranaka. Stoga se na tim područjima nisu primjenjivali §§22. – 143. Vp-a te su ostavinski postupak, uz sud, mogle pokrenuti i zainteresirane stranke.⁵⁷

⁵⁵ OGZ se primjenjivao na području bivše Vojne krajine, odnosno onog njezina dijela koji je obuhvaćao područje Banata, pa je tako OGZ vrijedio na području sreskih sudova Žablja i Titela (s područja okružnog suda u Novom Sadu), Bijele Crkve, Kovine i Uljme (s područja okružnog suda u Bijeloj Crkvi) te na području okružnog suda u Pančevu. Na ostalim područjima Vojvodine te na području sreskih sudova Čakovca i Preloga nije se primjenjivao OGZ. Žilić; Šantek, *op. cit.* u bilj. 48, str. 94.

⁵⁶ Uredba o ustanovljenju sreskih i okružnih sudova na jednom dijelu područja Apelacionog suda u Skoplju i Velikog suda u Podgorici od 4. listopada 1934., Službene novine Kraljevine Jugoslavije od 5. X. 1934., br. 230-LVIII.

⁵⁷ Žilić; Šantek, *op. cit.* u bilj. 48, str. 269; vidi objašnjenje uz bilj. 55.

Materijalnopravni temelj ostavinskog postupka čine pravila nasljednopravnog uređenja. U Kraljevini Jugoslaviji ta su pravila trebala biti sadržana u Građanskom zakonu na koji se poziva Vp, no kako taj zakon nije stupio na snagu, nastavili su se primjenjivati propisi koji su vrijedili do tada.⁵⁸ Na hrvatsko-slavonskom pravnom području nasljedno pravo je od 1853. bilo uređeno izvornim tekstom OGZ-a iz 1811., dok je na dalmatinsko-slovenskom području nasljedno pravo bilo uređeno noveliranim OGZ-om.⁵⁹ Na srbijanskom pravnom području primjenjivao se Srpski građanski zakonik iz 1844. u kojem je bilo prihvaćeno običajno nasljedno pravo, premda je zakon dijelom bio izrađen po uzoru na OGZ.⁶⁰ Također običajno nasljedno pravo, ali nekodificirano, primjenjivalo se na crnogorskom pravnom području.⁶¹ Na području primjene mađarskog prava, tj. na području Međimurja, Baranje, Bačke i Banata, postojalo je više zakona koji su uređivali nasljednu materiju kao npr. Zakon o formalnim zahtjevima oporuka, nasljednih ugovora i darovanja za slučaj smrti (Zak. čl. 1876:XVI) ili Zakon o braku (Zak. čl. 1894:XXXI), zatim Zaključci Državne komisije iz 1861., ali i Tripartit te u njemu sadržano mađarsko običajno pravo kao i austrijski OGZ na onim područjima koja su bila u sastavu bivše (banat-

⁵⁸ Nakon višegodišnjeg rada 1934. izrađen je jedinstveni građanski zakon po uzoru na austrijski OGZ pod nazivom Predosnova građanskog zakonika za Kraljevinu Jugoslaviju. Predosnova nije stupila na snagu, a daljnji rad na kodifikaciji bio je zaustavljen zbog stvaranja Banovine Hrvatske (1939.). Naime, Uredbom o stvaranju Banovine Hrvatske bilo je propisano kako se zakonodavna nadležnost u pogledu građanskog prava (uz iznimku obveznog prava) nalazi u autonomnoj nadležnosti Banovine te je na taj način bilo onemogućeno donošenje građanskog zakona jedinstvenog za cijelo područje Kraljevine Jugoslavije. Više o Predosnovi građanskog zakonika za Kraljevinu Jugoslaviju vidi Radovčić, V., *Pokušaj kodifikacije građanskog prava u staroj Jugoslaviji ("Predosnova Građanskog zakonika za Kraljevinu Jugoslaviju")*, Zagreb, 1975.; vidi i čl. 2. st. 3. toč. 9. Uredbe o Banovini Hrvatskoj, Organizacijono zakonodavstvo Banovine Hrvatske, knjiga I, Zagreb, 1940.

⁵⁹ Opći građanski zakonik (OGZ) na području Dalmacije i Slovenije stupio je na snagu u razdoblju od 1812. do 1816. godine. U tom izvornom obliku primjenjivao se do Prvog svjetskog rata kada su donesene tzv. ratne novele (1914., 1915., 1916.) koje su vrijedile za austrijski dio Austro-Ugarske Monarhije, uključujući Dalmaciju i Sloveniju. Više vidi Vuković, M., *Opći građanski zakonik s novelama i ostalim naknadnim propisima*, Zagreb, 1955., str. V – VI.

⁶⁰ Više o Srpskom građanskom zakonu vidi Đorđević, M., *Pravni transplant i Srbijanski građanski zakonik iz 1844.*, Strani pravni život, 2008., br. 1, str. 62 – 84.

⁶¹ Eisner, B., *Privatno pravni položaj žene po današnjem pravu Jugoslavije i njegovo uređenje u jedinstvenom Građanskom zakoniku za Jugoslaviju*, Beograd, 1934., str. 38.

ske) Vojne krajine.⁶² Bosansko-hercegovačko pravno područje je u pogledu nasljednog uređenja bilo iznimno složeno. Primjena odgovarajućeg propisa ovisila je o kvalifikaciji predmeta ostavine, a zatim o tome je li ostavitelj bio musliman ili nemusliman. Ako je bila riječ o nemuslimanu, bilo je nužno utvrditi radi li se o ostavini autohtonih stanovnika Bosne i Hercegovine, ostavini austrijskih ili drugih stranih državljana (osim mađarskih), odnosno o ostavini mađarskih državljana. Slijedom ovoga u Bosni i Hercegovini primjenjivalo se tursko državno pravo, šerijatsko pravo, novelirani OGZ, ali i mađarsko nasljedno pravo.⁶³ Neovisno o brojnosti izvora nasljednog prava, u svima je provođenje ostavinskog postupka bilo iznimno važno jer je nasljednik stjecao ostavinu nakon što bi mu sud rješenjem o uručenju ostavine predao ostavinu.

4.2. Sudjelovanje javnih bilježnika u ostavinskom postupku

Prema ZJB-u provođenje ostavinskog postupka u pravilu je pripadalo javnom bilježniku (§221. st. 1.), ali ne bilo kojem javnom bilježniku, već isključivo onome na čijem je području djelovanja ostavitelj imao prebivalište. Ovlasti javnog bilježnika u ostavinskom postupku bile su točno propisane. Tako je u skladu sa zakonom javni bilježnik u ostavinskom postupku bio ovlašten: a) saslušati svjedoke usmenih oporuka bez prisege, b) postaviti privremenog skrbnika poslovno nesposobnim nasljednicima te nasljednicima s nepoznatim boravištem ili s udaljenim boravištem zbog čega ne bi mogli pravovremeno ostvariti svoja prava; ovo postupanje javnog bilježnika naknadno je morao odobriti sud, zatim c) sastaviti iskaz ostavine i nacrt odluke o uručenju ostavine, odnosno d) pripremiti sve nužno za uručenje ostavine uz pretpostavku da nije potrebna prethodna odluka suda (§221. st. 3.). Istodobno je bilo točno propisano koje radnje javni bilježnik nije smio poduzeti tijekom ostavinskog postupka. Tako javni bilježnik nije smio: a) saslušati svjedoka usmenih oporuka pod prisegom, b) donijeti rješenja o primanju nasljednih izjava, c) odnosno rješenja o upućivanju stranaka na parnicu u slučaju proturječnih nasljednih izjava, d) odobriti otuđenja ostavine ili pojedinih predmeta iz ostavine te e) odobriti ostavinsku raspravu i donijeti rješenje o uručenju ostavine (§221. st.

⁶² Stojanović, N., *Nasledno pravo u Vojvodini između dva svetska rata*, Zbornik Matice srpske za društvene nauke, 2008., br. 125, str. 53 – 54.; usporedi Bogdanfi; Nikolić, *op. cit.* u bilj. 12, str. 8 – 11.

⁶³ Detaljnije vidi Zobkow, M., *Primjenjivanje o.g.z. u Bosni i Hercegovini*, Mjesečnik, 1921., str. 324 – 327; Bušatlić, H. A., *Porodično i nasljedno pravo muslimana*, Sarajevo, 1926., str. 183 – 186; Eisner, *op. cit.* u bilj. 61, str. 45 – 48.

2.). Premda je javni bilježnik u pravilu vodio ostavinski postupak, postojali su slučajevi u kojima je javni bilježnik bio isključen iz provođenja ostavinskog postupka.

4.2.1. Isključenje javnog bilježnika iz ostavinskog postupka

S obzirom na to da su javni bilježnici djelovali kao sudski povjerenici, na njih su se primjenjivala pravila o isključenju i izuzeću sudaca iz Grpp-a. Razlozi za isključenje javnog bilježnika iz ostavinskog postupka bili su sadržani u §15. (npr. srodstvo sa strankama u postupku) te je javni bilježnik morao, ako su postojali razlozi za isključenje, zatražiti od nadležnog suda koji ga je imenovao sudskim povjerenikom isključenje od daljnjeg sudjelovanja u postupku (§16.). Isključenje javnog bilježnika mogla je tražiti i stranka u postupku ako su postojale sumnje u bilježničku nepristranost (§17.). Osim iz razloga propisanih Grpp-om, nadležni je sud mogao isključiti javnog bilježnika iz provođenja ostavinske rasprave iz razloga i na način predviđen ZJB-om.

Odluku o isključenju sud je mogao donijeti ako je odlučio samostalno provesti ostavinsku raspravu. Opravdanje za donošenje odluke bili su “važni razlozi”, premda ni ZJB ni Pravilnik ne objašnjavaju koji bi važni razlozi mogli potaknuti sud na takvu odluku. Odluku o samostalnom provođenju ostavinske rasprave sud je donosio u svakom pojedinom slučaju, no protiv te odluke nije bilo pravnog lijeka (§222. st. 1.). Ipak, Pravilnik je pružao mogućnost javnim bilježnicima da se, u slučajevima u kojima nisu prema ZJB-u mogli uložiti pravni lijek, a smatrali su da za to imaju opravdan razlog, žale apelacijskom sudu koji je mogao sreskom sudu naložiti ili dati uputstvo za promjenu odluke (§67. st. 2.). U objavljenoj sudskoj praksi naišli smo na primjer u kojem je ostavinski sud donio odluku o samostalnom provođenju ostavinske rasprave jer je nadležni javni bilježnik “prema pokojniku bio neraspoložen, što je i očitovao prijavama pokojnika financijskim vlastima”, iz čega proizlazi kako ostaviteljevi nasljednici nisu imali povjerenja u javnog bilježnika. Premda je bilježnik uputio žalbu apelacijskom sudu koji je odlučio o povjeravanju provođenja ostavinske rasprave bilježniku, Stol sedmorice preinačio je odluku apelacijskog suda i potvrdio odluku ostavinskog suda smatrajući kako je činjenica da je javni bilježnik ostavitelja prijavljivao nadležnim financijskim tijelima važan razlog za isključenje javnog bilježnika iz ostavinskog postupka.⁶⁴ Do

⁶⁴ Vidi Rješidbu Stola sedmorice od 23. travnja 1936. Rek 1921/1-1935., Rucner, J.; Strohal, P., *Zbirka rješidaba Stola sedmorice u građanskim pravnim stvarima*, svezak II, br. 918, Zagreb, 1940.

isključenja javnog bilježnika dolazilo je i kada je nadležni sud oduzeo javnom bilježniku sudjelovanje u ostavinskoj raspravi čije mu je provođenje već bio povjerio (§222. st. 1.). Oduzimanje provođenja ostavinske rasprave također je moralo biti utemeljeno na važnim razlozima koji su se prema Pravilniku ocjenjivali u svakom konkretnom slučaju. Kao razlozi oduzimanja posebno se navode slučajevi u kojima bi se pokazalo da je javni bilježnik površan u svojem radu, radi nepotrebne troškove ili očito postupa na štetu stranaka (§67. st. 1.). Odluku takva sadržaja s obrazloženjem je sud uvijek morao dostaviti javnom bilježniku i nasljednicima koji su se mogli žaliti. Žalba se ulagala prema pravilima Vp-a i imala je suspenzivni karakter. Treći razlog isključenja javnog bilježnika iz provođenja ostavinske rasprave bila je molba nasljednika da je provedu samostalno. Naime, nasljednici su mogli, u roku od 15 dana od kada ih je sud ili javni bilježnik obavijestio o smrti ostavitelja, izjaviti sudu (pismeno ili usmeno) da žele sami provesti ostavinsku raspravu (§222. st. 2.). Pritom je barem jedan od nasljednika morao biti diplomirani pravnik te su svi pozvani nasljednici odluku morali donijeti sporazumno (§31. st. 2. Vp-a).⁶⁵ Ako su bile ispunjene sve pretpostavke, sud je mogao udovoljiti molbi nasljednika i zatražiti od javnog bilježnika da vrati ostavinske spise. Ipak, ako nasljednici ne bi u idućih mjesec dana podnijeli sudu dokaz o provedenoj ostavinskoj raspravi i zakonom predviđeni iskaz ostavine ili ako predani spisi nisu bili u skladu sa zakonom, sud je bio ovlašten provođenje ostavinske rasprave ponovno povjeriti javnom bilježniku. Rok od mjesec dana je, iz opravdanih razloga, mogao biti produžen. Pravilnikom je bilo izričito istaknuto kako ovlaštenje nasljednika da samostalno provedu ostavinsku raspravu isključuje mogućnost da provođenje rasprave povjere drugim osobama (§68.). Pojam "drugih osoba" u praksi je izazvao određene nedoumice. Naime, nije bilo jasno ulaze li u taj pojam odvjetnici, tj. mogu li nasljednici provesti ostavinsku raspravu bez sudjelovanja suda i javnih bilježnika kao sudskih povjerenika, ali uz sudjelovanje odvjetnika. Ubrzo nakon stupanja na snagu ZJB-a u praksi sudova su se, u pogledu sudjelovanja odvjetnika, pojavila različita rješenja. Stol sedmorice, Odjeljenje B, u svojem je rješenju iz 1931. zauzeo stajalište kako odvjetnici mogu sudjelovati u ostavinskoj raspravi kada je provode nasljednici, odnosno kako pojam druge osobe ne uključuje odvjetnike.⁶⁶ Iste godine Banski sud u Zagrebu (kao apela-

⁶⁵ Vidi Rješidbu Stola sedmorice od 16. veljače 1935. Rek 1341/1-1934., Rucner, J.; Strohal, P., *Zbirka rješidaba Stola sedmorice u građanskim pravnim stvarima*, svezak III, br. 1444, Zagreb, 1941.

⁶⁶ Tekst rješenja Stola sedmorice, Odjeljenje B, od 23. lipnja 1931., *Odvjetnik*, 1931., br. 7, str. 4 – 5.

cijski sud za hrvatsko-slavonsko pravno područje) također je zauzeo stajalište kako se odvjetnici ne mogu smatrati drugim osobama.⁶⁷ Međutim, tu je odluku Banskog stola preinačio Stol sedmorice, Odjeljenje A, smatrajući kako nasljednici ne mogu, nakon što odluče provesti ostavinsku raspravu bez sudjelovanja javnog bilježnika, povjeriti provođenje rasprave odvjetniku. Stol sedmorice, Odjeljenje A, smatrao je da bi sudjelovanjem odvjetnika, kao drugih osoba, u ostavinskim raspravama bila izigrana institucija javnih bilježnika kao sudskih povjerenika. Tako bi se moglo dogoditi da provođenje ostavinskih rasprava u praksi u potpunosti prijeđe u ruke odvjetnika koji bi radili po znatno manjim tarifama od onih koje postoje za javne bilježnike te na taj način lišili javne bilježnike najvećeg dijela prihoda.⁶⁸ Ipak, Odjeljenje B Stola sedmorice 1934. ponovno je potvrdilo stajalište kako odvjetnici mogu sudjelovati u ostavinskoj raspravi. Nedoumice su konačno bile riješene odlukom Kasacijskog suda Kraljevine Jugoslavije.⁶⁹ Kasacijski sud je tumačeći §222. st. 2. ZJB-a o pravu nasljednika da samostalno provedu ostavinsku raspravu zaključio kako se nasljednici ne mogu koristiti stručnim savjetima ili pomoći jednog odvjetnika ili više njih. Ako bi se dopustilo odvjetnicima da na taj način sudjeluju u ostavinskoj raspravi, prema mišljenju Kasacijskog suda, na odvjetnike bi se prenijele nadležnosti ostavinskog suda već prenesene na javne bilježnike.⁷⁰ Nakon tog zaključka Kasacijskog suda u praksi se prema svemu sudeći više nije javljalo pitanje sudjelovanja odvjetnika u ostavinskom postupku.

4.3. O pojedinim ovlastima javnog bilježnika u ostavinskom postupku

Sudjelovanje javnih bilježnika u ostavinskom postupku bilo je uređeno ZJB-om (§§221. – 222.), no znatno detaljnije njihove su ovlasti bile definira-

⁶⁷ Tekst rješenja Banskog stola od 4. prosinca 1931., *Odvjetnik*, 1932., br. 3, str. 16.

⁶⁸ Tekst rješenja Stola sedmorice, Odjeljenje A, od 2. studenog 1933., *Odvjetnik*, 1934., br. 1, str. 14 – 15; usporedi Rucner, J.; Strohal, P., *Zbirka rješidaba Stola sedmorice u građanskim pravnim stvarima*, svezak I, br. 390, Zagreb, 1939.

⁶⁹ Premda je bilo predviđeno osnivanje Kasacijskog suda Kraljevine Jugoslavije do toga nije došlo pa je u slučajevima kada je kasacijski sud morao donijeti odluku zapravo odlučivalo vijeće sastavljeno od šestorice sudaca iz vrhovnih sudova jugoslavenskih pravnih područja koja su se smatrala odjeljenjima kasacijskog suda. To je vijeće zasjedalo u Beogradu, a odluke je donosilo većinom glasova. Vidi §104. Zus-a.

⁷⁰ Odluka prve pune sednice Kasacionog suda Kraljevine Jugoslavije od 5. juna 1934. god., br. PS.I o tumačenju §222. od II. Zakona o javnim beležnicima, Službene novine Kraljevine Jugoslavije od 25. juna 1934., br. 169-XLIII.

ne Vp-om u čijim su §§22. – 143. sadržana pravila o ostavinskom postupku. Najvažniji oblici sudjelovanja javnih bilježnika u ostavinskom postupku bili su sastavljanje smrtovnice i provođenje ostavinske rasprave.

4.3.1. Sastavljanje smrtovnice

Nakon prijave smrtnog slučaja, odnosno u slučaju proglašenja osobe umrlom, nadležni je sud po službenoj dužnosti pokretao ostavinski postupak. Prvi korak je uvijek bila izrada smrtovnice (§47. Vp-a). Smrtovnica je bila važna jer je na temelju u njoj sadržanih podataka sud odlučivao o daljnjem provođenju ostavinskog postupka. Ako je iz smrtovnice bilo vidljivo kako ostavitelj nema imovine, sud je zbog pomanjkanja imovine donosio rješenje kojim se ostavinski postupak obustavljao (§59. st. 1. Vp-a). Postupak se obustavljao i ako je iz smrtovnice proizlazilo kako je ostavina neznatna, pri čemu se neznatnom ostavinom smatrala ona ostavina u kojoj nije bilo nekretnina i čija je prometna vrijednost, nakon odbitka dugova, bila manja od 10 000 dinara (§59. st. 2. Vp-a).⁷¹ Na sastavljanje smrtovnice su prema zakonu bili ovlašteni javni bilježnik, općinske vlasti, ostavinski sud (samostalno ili putem povjerenika) i tzv. smrtovničari (§§32., 34. Vp-a).⁷² Neovisno o široko određenim ovlaštenicima za sastavljanje smrtovnice, javni bilježnik je sastavljao smrtovnicu za sve smrtno slučajeve koji su se zbili u sjedištima sreskih sudova onih područja Kraljevine na kojima je postojala institucija javnog bilježništva (§33. Vp-a). Ako je bilo više javnih bilježnika, za sastavljanje smrtovnice bio je zadužen onaj na čijem je području djelovanja pokojnik imao prebivalište. Izvan sjedišta sreskog suda

⁷¹ Ako se ostavinski postupak obustavljao zbog neznatne prometne vrijednosti ostavine, uz rješenje o obustavi postupka morala se proglasiti oporuka ako je postojala, a eventualno nastavljanje ostavinskog postupka bilo je moguće samo na traženje nasljednika. U slučaju neprovođenja ostavinske rasprave nasljednici su mogli sami, bez sudjelovanja suda i javnih bilježnika, stupiti u posjed ostavine.

⁷² Smrtovničari su bili posebni sudski povjerenici nadležni isključivo za sastavljanje smrtovnice. Prije donošenja Vp-a smrtovničari su djelovali jedino na području Apelacijskog suda u Zagrebu, i to od 1878., gdje se njihovo djelovanje očito pokazalo iznimno korisnim jer su za malu naknadu sastavljali ispravne i precizno izrađene smrtovnice. Vidi Naredbu kr. zem. Vlade, odjel za pravosuđe od 16. ožujka 1878. br. 1955., kojom se na temelju zakona o sudbenom postupku u neparbenih pravnih poslovima u dogovoru s kr. vladinim odjelom za unutarnje poslove izdaju propisi o sudjelovanju kr. javnim bilježnicima i obćinskih organa kod ostavinskih razpravah, Sbornik zakonah i naredabah valjanah za kraljevinu Hrvatsku i Slavoniju, god. 1878., komad VIII, br. 14; usporedi Žilić; Šantek, *op. cit.* u bilj. 48, str. 295; Kreč, M.; Pavić, Đ., *Komentar Zakona o nasljeđivanju (sa sudskom praksom)*, Zagreb, 1964., str. 656.

javni je bilježnik bio ovlašten sastaviti smrtovnicu samo po nalogu suda (§32. st. 2. Vp). U svakom slučaju javni bilježnik bio je obvezan u najkraćem vremenu provesti sve izvide potrebne za sastavljanje smrtovnice, odnosno provođenje ostavinske rasprave te, ako je bilo potrebno, zapečatiti ostavinu (§35.). S obzirom na informativnu važnost smrtovnice i u skladu s njezinim propisanim sadržajem javni bilježnik je nakon saslušanja ostaviteljeve rodbine, ukućana i ostalih osoba koje su imale određene spoznaje o ostavitelju i njegovim obiteljskim i imovinskim prilikama te zbog obilaska mjesta stanovanja i poslovnih prostorija u smrtovnicu morao unijeti podatke koji su se odnosili na: ime i prezime pokojnika, zanimanje, godine života i vjeroispovijest, dan i mjesto smrti, posljednje prebivalište i državljanstvo. U smrtovnici su ujedno bili sadržani i podaci o pokojnikovu bračnom drugu, o maloljetnoj i punoljetnoj djeci, o ostalim srođnicima koji su mogli biti potencijalni nasljednici ili tutori maloljetne djece te o oporučnim nasljednicima. Osim toga u smrtovnicu su se unosili i podaci o sastavu ostavine (nekretnine i pokretnine) i ostaviteljevim dugovima, uključujući npr. troškove liječenja i pogreba. Važan dio smrtovnice bili su podaci o postojanju oporuke, nasljednog ugovora, darovanja za slučaj smrti ili bračnog imovinskog ugovora i mjestu gdje se ti dokumenti nalaze (npr. kod javnog bilježnika koji nije onaj bilježnik koji sastavlja smrtovnicu). Konačno, bilo je nužno utvrditi je li ostavitelj nekome bio staratelj (tutor ili skrbnik) i koji ga je sud imenovao, je li pokojnik upravljao novcem javnih ustanova, primao plaću, mirovinu ili neku drugu naknadu. Također, ako bi javni bilježnik utvrdio da se u ostaviteljevoj ostavini nalaze predmeti koji pripadaju javnim ustanovama kao što su muzeji, arhivi, biblioteke i sl., morao ih je popisati, preuzeti i odmah predati sudu (§§36., 37., 45.). Nakon što je sastavio smrtovnicu javni bilježnik ju je morao zajedno s izvješćem o eventualnom poduzimanju nekih drugih radnji (npr. pečačenje ostavine ili proglašenje oporuke) dostaviti sudu. Smrtovnicu su, uz javnog bilježnika, morali potpisati svjedoci, osobe kojima su ostavina ili predmeti iz ostavine predani na čuvanje, odnosno one osobe koje su tijekom sastavljanja smrtovnice iznijele neke prijedloge ili dale izjave (§46.). Na temelju smrtovnice sud je donosio odluku o nastavku ili obustavi ostavinskog postupka. No, ako je sud procijenio da nema potrebe provesti ostavinsku raspravu, javni bilježnik nije mogao pobijati takvu odluku suda niti je za sastavljanje smrtovnice na temelju koje je donesena odluka o obustavi mogao tražiti nagradu.⁷³

⁷³ Vidi Rješidbu Stola sedmorice od 22. veljače 1924., br. 516. V. I. 510; također Rješidba Stola sedmorice od 23. siječnja 1930., br. 54. V. III. 1297., Žilić; Šantek, *op. cit.* u bilj. 48, str. 320.

Uvidom u ostavinske spise hrvatsko-slavonskih sudova proizlazi kako svaki spis obvezno sadržava smrtovnicu. Najvećim dijelom ti su spisi potpuni, tj. predstavljaju predmet u kojem je provedena ostavinska rasprava i doneseno rješenje o uručanju ostavine. No, postoji određen broj spisa koji sadržavaju samo smrtovnicu bez bilo kakve naznake daljnjeg postupanja, odnosno spisi u kojima je uz smrtovnicu učinjena zabilježka iz koje proizlazi kako se postupak nije mogao nastaviti jer nije bilo moguće utvrditi postojanje rodbine ili imovinsko stanje umrle osobe. U pravilu je bila riječ o osobama koje su umrle u različitim bolničkim ustanovama ili ubožnicama.

4.3.2. *Ostavinska rasprava*

Ako je sud na temelju smrtovnice odredio nastavak ostavinskog postupka, javni bilježnik zakazivao je ročište ostavinske rasprave na koje je pozvao sve potencijalne nasljednike. Na ročištu su nasljednici davali nasljednu izjavu, tj. izjavu o prihvaćanju nasljedstva. Prije davanja nasljedničke izjave javni je bilježnik morao obavijestiti potencijalne nasljednike o značenju izjave te zakonskim posljedicama davanja uvjetne ili bezuvjetne izjave te o eventualnom traženju sazivanja vjerovnika.⁷⁴ Nakon toga je javni bilježnik svakog od potencijalnih nasljednika upitao prihvaćaju li nasljedstvo i po kojoj osnovi (oporuka ili zakon) ili ga odbijaju te traže li sazivanje vjerovnika. Nasljedničke izjave javni je bilježnik morao unijeti u zapisnik.⁷⁵ U slučajevima kada barem jedan od potencijalnih nasljednika nije mogao doći na ročište zbog udaljenosti, mogao je podnijeti pisanu nasljedničku izjavu ili ovlastiti opunomoćenika koji je u njegovo ime mogao pismeno ili usmeno u zapisnik dati nasljedničku izjavu

⁷⁴ U pravnom poretku Kraljevine Jugoslavije za stjecanje ostavine, odnosno za dolaženje u pravni položaj nasljednika, bilo je potrebno, među ostalim, dati nasljedničku izjavu o prihvaćanju ili neprihvaćanju nasljedstva (§89. Vp-a). Ta je izjava bila konstitutivni akt pri čemu je prihvaćanje nasljedstva moglo biti bezuvjetno (s neograničenom odgovornošću nasljednika za obveze ostavitelja s vlastitom i naslijeđenom imovinom) ili uvjetno (nasljednik je odgovarao vlastitom i naslijeđenom imovinom, ali samo do visine vrijednosti ostavine koja mu je pripala i koja je bila utvrđena popisom i procjenom ostavine). Ako je nasljednikovo očitovanje bilo uvjetno, mogao je zatražiti sazivanje vjerovnika ostavine kako bi se utvrdilo stanje ostaviteljevih obveza, odnosno dugova, i kako bi vjerovnici prijavili svoja potraživanja. Vidi npr. §§ 799. – 802., 813. OZG-a.

⁷⁵ Vidi npr. zapisnik s ostavinske rasprave iza umrlog A. S. održane 19. listopada 1933. u Zagrebu u sjedištu nadležnog javnog bilježnika, DAZg – 84, Sudbeni stol (1850. – 1918.), serija ostavina, sign. 143., br. Os-35/1933.

(§§89. – 91.).⁷⁶ Kada se nasljednička izjava davala javnom bilježniku koji nije vodio ostavinsku raspravu, morala je imati oblik javnobilježničkog akta. U pravilu se takva izjava davala kada je potencijalni nasljednik imao prebivalište izvan mjesta održavanja rasprave, a bila je riječ o postupku u kojem nije bilo spornih pitanja ili se npr. potencijalni nasljednik odrekao svojeg nasljednog dijela pa nije smatrao nužnim prisustvovati raspravi. Ročište za primanje, odnosno davanje nasljedničkih izjava javni bilježnik je mogao produljiti, isključivo zbog važnih razloga, te potencijalnom nasljedniku dopustiti rok za razmišljanje koji nije mogao biti dulji od tri mjeseca. Potencijalni nasljednici na zakazano su ročište bili obvezni donijeti isprave koje su se odnosile na imovinu te dugove ostavitelja, kao što su različiti ugovori ili zadužnice, a osobito “grunтовне извадке, катаstralне посједовне изправе, porezne svjedočbe” te račune.⁷⁷ Javni bilježnik uvijek je morao nastojati završiti ostavinsku raspravu u što je moguće kraćem vremenu. Ako je bila riječ o malim ostavinama i slučajevima koji nisu bili složeni, ostavinsku raspravu trebalo je završiti na jednom ročištu, osobito ako su nasljednici bili siromašni kako im se ne bi stvarali nepotrebni troškovi (§135.). U zapisnik ročišta su se, osim nasljedničkih izjava, morale unijeti i ostale činjenice važne za donošenje rješenja o uručenju ostavine. Tako se moralo zabilježiti stanje ostavine te eventualna razdioba ostavine između nasljednika.⁷⁸ Zapisnik o održanom ročištu ili ročištima se zatim dostavljao nadležnom sudu. Sud je, pod pretpostavkom da su sve radnje bile pravilno izvršene i da nije bilo ništa sporno, odobravao zapisnik i na temelju toga donosio odluku o zaključenju ostavinske rasprave i rješenje o uručenju ostavine, tzv. uručbenu ispravu. Rješenje o uručenju ostavine bilo je konačna, meritorna i konstitutivna odluka kojom je ostavinski sud utvrđivao da je zbog smrti ostavitelja određena osoba, ili osobe, postala nasljednikom te joj se uručivalo nasljedstvo, čime je bila završena ostavinska rasprava. Sudskim rješenjem o urudžbi ostavine nasljednik je stjecao tzv. idealni posjed ostavine pa je donošenje sudskog rješenja imalo funkciju modusa za stjecanje ostavine. Prije uručenja nasljedstva bilo je potrebno da nasljednik ispuni sve obveze koje su mu bile određene te da sud otpečati ostavinu ako je bila poduzeta takva mjera. Osim toga, sud je nasljedniku uručivao samo čistu ostavinu te su prije završetka ostavinskog postupka morali biti isplaćeni svi dugovi i zapisi.

⁷⁶ Žilić; Šantek, *op. cit.* u bilj. 48, str. 361.

⁷⁷ Iz obrasca poziva javnog bilježnika, DAZg – 951, Kraljevski kotarski sud Samobor (1855. – 1918.), serija ostavina, sign. 44., Os-IV-189/1901.

⁷⁸ Vidi bilj. 75.

Uz sastavljanje smrtovnice i provođenje ostavinske rasprave javni bilježnici bili su ovlaštteni poduzeti niz drugih radnji koje su činile sastavni dio ostavinskog postupka. Te su se radnje mogle poduzeti i prije početka ostavinskog postupka (npr. prilikom sastavljanja smrtovnice), ali i za vrijeme ostavinske rasprave. Među njima se posebno izdvajaju popis, procjena i pečaćenje ostavine te proglašenje oporuke.

4.3.3. Popis i procjena ostavine

Popis i procjena ostavine je mjera koja se poduzimala radi utvrđivanja točnog stanja ostavine, tj. sastava i vrijednosti ostaviteljeve imovine. Na ovaj se način pružala zaštita pravima odnosno interesima koje su nasljednici, ali i druge zainteresirane osobe, imali u odnosu na ostavinu. Popis se mogao sastaviti po službenoj dužnosti ili na inicijativu stranaka, ali uvijek u slučajevima točno navedenim u zakonu i temeljem odluke suda.⁷⁹ Za sastavljanje popisa ostavine sud je mogao odrediti javnog bilježnika (§70. st. 1. Vp-a) koji je, ako je bila riječ o ostavini manje vrijednosti te o slučaju kada se popis morao sastaviti po službenoj dužnosti, taj popis ostavine morao sastaviti istodobno sa smrtovnicom (§72. Vp-a). Javni bilježnik bio je obvezan sastaviti točan i potpun popis ostaviteljeve ostavine, svih pokretnina i nekretnina s njihovom vrijednošću kao i vrijednosnih papira te tražbina i dugova ostavitelja. Sastavljanju popisa ostavine su mogle nazočiti zainteresirane stranke (npr. ostaviteljevi nasljednici ili vjerovnici), no ako se ne bi pojavili u određeno vrijeme, popis ostavine se mogao sastaviti i bez njih. U svakom slučaju popisu su morali nazočiti potrebni vještaci radi procjene sastavnih dijelova ostavine. Popis se morao sastaviti bez odgode i nakon potpisa svih prisutnih predati sudu s popratnim priložima (§§71. – 85. Vp-a). Osim što je javni bilježnik bio obvezan sastaviti točan i

⁷⁹ Prema §69. Vp-a odluku o sastavljanju popisa ostavine sud je donosio: a) kada je podnesena uvjetno očitovana nasljedna prijava, b) kada je popis tražila osoba koja je na to bila ovlaštena i c) kada se tražilo odvajanje ostavine od imovine nasljednika. Po službenoj dužnosti popis ostavine morao se sastaviti i: a) kada je nasljednik bio nepoznat, b) kada je nasljednik bio poznat, ali se nije znalo njegovo boravište, c) kada se nasljednik nalazio pod skrbništvom ili tutorstvom, d) kada je nasljedniku bio postavljen skrbnik u ostavinskom postupku; ako je bilo više nasljednika, a neki od ovih razloga postojao je u pogledu barem jednog od njih, također je trebalo sastaviti popis ostavine, e) kada je cijelo nasljedstvo ili jedan njegov dio pripao siromašnima, zakladi, općini, crkvi, javnom zavodu ili državi, f) kada je ostavitelj naložio nasljedniku da nasljedstvo ili njegov dio ostavi trećim osobama (fideikomisarna supstitucija).

potpun popis ostavine, bio je osobno zainteresiran da taj popis bude točan s obzirom na to da su bilježničke pristojbe ovisile o vrijednosti ostavine.

4.3.4. Proglašenje oporuka i nasljednih ugovora

U pogledu oporuka i nasljednih ugovora položaj javnog bilježnika bio je dvovrstan. Kada je sudjelovao u sastavljanju tih isprava, javni bilježnik nije postupao kao sudski povjerenik, već je izvršavao nadležnosti iz svojeg službenog djelokruga u pogledu sastavljanja javnih isprava o pravnim poslovima, izjavama i činjenicama. Kada je javni bilježnik doznao za smrt osobe čija se oporuka nalazila kod njega, bio je dužan bez odgode dostaviti je nadležnom ostavinskom sudu (§128. ZJB-a). No, ako je javni bilježnik koji je sastavio oporuku bio ujedno onaj bilježnik koji je provodio ostavinsku raspravu, morao ju je proglasiti tijekom rasprave. Kada je javni bilježnik postupao kao sudski povjerenik, a nije sastavio oporuku umrle osobe s prebivalištem na njegovu području djelovanja, morao je prilikom izrade smrtovnice utvrditi postoji li oporuka i gdje se nalazi. Ako bi naišao na otvorenu oporuku, bilježnik ju je bio obvezan proglasiti u prisutnosti dvoje svjedoka i onih osoba koje su se nalazile u blizini, no ako je oporuka bila zapečaćena, morao ju je dostaviti sudu. Ipak, ako se sudskim proglašenjem oporuke ne bi moglo pravodobno doznati za sadržaj oporuke, mogao je javni bilježnik otvoriti i proglasiti oporuku (§38. Vp-a). Tijekom izrade smrtovnice, ali i kasnije, bilježnik je mogao doznati za postojanje usmene oporuke. U tom je slučaju kao sudski povjerenik mogao saslušati svjedoke usmene oporuke, ali bez prisege⁸⁰, jer je pravo saslušanja zaprisegnutih svjedoka pripadalo isključivo ostavinskom sudu. Saslušanje svjedoka usmenih oporuka javni bilježnik svakako je morao zabilježiti u poseban zapisnik, a onda i u zapisnik o održanoj ostavinskoj raspravi. Pravila o proglašenju oporuke primjenjivala su se i u pogledu proglašenja nasljednih ugovora sklopljenih između bračnih drugova (§56. Vp-a).

4.3.5. Pečaćenje ostavine

Pečaćenje ostavine bilo je zaštitna mjera koja se provodila tijekom ostavinskog postupka. Ostavina se morala zapečatiti ako su poznati ili potencijalni nasljednici bili nesposobni za upravljanje ostavinom, ako su nasljednici bili

⁸⁰ Vidi Rješidbu Stola sedmorice od 27. svibnja 1932., br. 7491/1931., Rucner; Strohal, *op. cit.* u bilj. 65, br. 1422.

nepoznati ili odsutni, ako je postojala bojazan da su dugovanja ostavine bila prevelika, odnosno ako su postojale neke druge okolnosti koje su uvjetovale potrebu pečaćenja ostavine (§39. Vp-a). Pečaćenje je bilo obvezno i ako je ostavinski sud dopustio odvajanje ostavine od imovine nasljednika (*separatio bonorum*) na zahtjev ostaviteljeva vjerovnika, nužnog nasljednika ili zapisovnika (§40. Vp-a). To pečaćenje ostavine javni je bilježnik mogao izvršiti tijekom sastavljanja smrtovnice, odnosno tijekom ostavinske rasprave. Pečaćenje ostavine se obavljalo na način da su se stvari koje su činile ostavinu popisale i predale sudu ili bi se spremile u npr. ormar, blagajnu ili posebnu zatvorenu prostoriju ili spremište koji bi se zatim zapečatili. Ostavinu je sud morao otpечатiti najkasnije prije uručenja ostavine.

4.3.6. Nagrada javnih bilježnika kao sudskih povjerenika

Za postupanje u svojstvu sudskog povjerenika javni je bilježnik imao pravo na nagradu. Nagradu javnog bilježnika je prema §235. ZJB-a morao utvrditi te dosuditi onaj sud koji je tog javnog bilježnika imenovao povjerenikom. Sud je nagradu naplaćivao po službenoj dužnosti prema propisima koji su vrijedili za sudske pristojbe te je javnom bilježniku bilo zabranjeno pogađati se sa strankama o nagradi.⁸¹ Nagradu je sud utvrđivao u skladu s javnobilježničkom tarifom koju je uredbom propisao ministar pravosuđa Kraljevine Jugoslavije.⁸² Iznos nagrade ovisio je o vrijednosti ostavine i pokrивao je sve službene radnje koje su se morale poduzeti u provedbi ostavinskog postupka, počevši od sastavljanja smrtovnice. Ako je nakon sastavljanja smrtovnice ostavinski sud povjerio ostavinski postupak javnom bilježniku, izrada smrtovnice nije se posebno naplaćivala (§34. Javnobilježničke tarife). Posebna nagrada za izvršenje pojedinih službenih radnji pripadala je javnom bilježniku samo ako ih nije poduzeo tijekom ostavinske rasprave koja mu je povjerena. Ipak, ukupan iznos posebne nagrade za te radnje nije mogao biti veći od iznosa koji bi bilježniku pripao za provođenje cijelog ostavinskog postupka (§41. Javnobilježničke tarife). Vrijednost ostavine koja je bila mjerodavna za određivanje bilježnikove nagrade bila je vrijednost ostavine u vrijeme smrti ostavitelja neovisno o tome koliko se nakon ostaviteljeve smrti provodila ostavinska rasprava te kakve su promjene

⁸¹ Rješenje Stola sedmorice od 28. listopada 1937. Rek 962/1-37, Rucner; Strohal, *op. cit.* u bilj. 64, br. 919.

⁸² Uredba kojom se određuje tarifa o nagradama javnih bilježnika (notara) od 30. novembra 1930. (dalje u tekstu: Javnobilježnička tarifa), Službene novine Kraljevine Jugoslavije od 29. decembra 1930., br. 299-CIV.

nastupile u vrijednosti ostavine.⁸³ No, ako je vrijednost ostavine bila manja od 500 dinara ili ako je ostavinska rasprava bila obustavljena radi pomanjkanja ostavine, javnom bilježniku nije pripadala nikakva nagrada. Javni bilježnik bio je obvezan u zapisnik s ostavinske rasprave unijeti sve troškove koje je imao kao i pripadajuće nagrade (tzv. troškovnik) na temelju čega je sud određivao konačan iznos nagrade. Taj je iznos nagrade bio sastavni dio zaključka o provedenoj ostavinskoj raspravi koju je donosio ostavinski sud i na temelju koje se izdavalo rješenje o uručenju ostavine.⁸⁴ Za nagradu su javnom bilježniku solidarno, pod prijetnjom ovrhe, odgovarali nasljednici⁸⁵, ovlaštenici na nužni dio i legatari kojima je ostavljena nekretnina i to razmjerno vrijednosti pripadajućih nasljednih dijelova.⁸⁶

5. ZAKLJUČNE NAPOMENE

Tijekom procesa unifikacije prava u Kraljevini Jugoslaviji je nakon višegodišnjih rasprava konačno bio donesen Zakon o javnim bilježnicima (notarima) kojim se nastojala ukinuti dotadašnja različitost u uređenju institucije javnog bilježništva i uvesti javno bilježništvo na ona područja na kojima ta institucija nije postojala. Jedna od važnih funkcija koju su javni bilježnici obavljali bilo je sudjelovanje u ostavinskom postupku, odnosno provođenje ostavinske rasprave u svojstvu sudskih povjerenika. Ta je zadaća bilježnicima bila povjerena kako bi se rasteretili ostavinski sudovi i ubrzalo provođenje ostavinskih postupaka. Na području apelacijskih sudova Ljubljane, Splita, Zagreba i Novog Sada javni bilježnici su i prije donošenja ZJB-a već više od pola stoljeća sudjelovali u ostavinskim postupcima kao sudski povjerenici. Znanje i iskustvo koje su imali omogućilo im je da taj posao nastave vrlo uspješno obavljati i dalje. Kada je početno odugovlačenje s uvođenjem javnog bilježništva u preostale jugoslavenske krajeve (područje apelacijskih sudova Sarajeva, Beograda, Skoplja i Podgorice) zaprijetilo ukidanju bilježništva u cjelini, upravo se važnost javnih bilježnika kao sudskih povjerenika u ostavinskim postupcima navodila

⁸³ Rješenje Stola sedmorice od 9. svibnja 1935. Rek 1885-34., Rucner; Strohal, *op. cit.* u bilj. 68, br. 394.

⁸⁴ DAZg – 1054, Kotarski sud II. u Zagrebu (1918. – 1941.), serija ostavina, sign. 22, Os-IV-103/1940.

⁸⁵ DAZg – 1054, Kotarski sud II. u Zagrebu (1918. – 1941.), serija ostavina, sign. 22, Os-IV-51/1940.

⁸⁶ Vidi §38. Javnobilježničke tarife; usporedi Rješenje Stola sedmorice od 20. listopada 1932. br. 4821., Žilić; Šantek, *op. cit.* u bilj. 17, str. 265.

u prilog zadržavanju te institucije. No, isto tako kada je (konačno) uslijedilo ukidanje bilježništva 1941., odnosno 1944., djelovanje bilježnika kao sudskih povjerenika iskorišteno je kao bitan argument jer se smatralo kako su troškovi koje tijekom ostavinskog postupka imaju nasljednici preveliki i nepotrebni s obzirom na to da postupak mogu besplatno provoditi sudovi. Nakon ukidanja javnog bilježništva ostavinski sudovi su u socijalističkoj Jugoslaviji počeli provoditi ostavinske postupke sve do (ponovnog) uvođenja institucije javnog bilježništva i djelovanja bilježnika kao sudskih povjerenika.

Summary

Mirela Krešić *

THE 1930 NOTARIES PUBLIC ACT OF THE KINGDOM OF YUGOSLAVIA: PARTICIPATION OF NOTARIES PUBLIC IN PROBATE HEARINGS – EXPERIENCES FROM THE PAST

During the interwar period, the Kingdom of Yugoslavia was characterized by legal particularism, or rather the existence of legal areas with different legal sources. The process of unification of law, although initiated immediately after the establishment of the new state, was not entirely successful, nor was it completed during the state's existence. An example of the non-uniformity of the legal order was the institution of the notary public. Notaries public existed only in the Kingdom's former Austro-Hungarian territories (Slovenia, Dalmatia, Croatia and Slavonia, Vojvodina), albeit differently regulated, while the remaining territories had no such institution. The most significant decision which should have been made with reference to notaries public was the decision as to whether or not the notary institution should be expanded to the rest of Yugoslavia's territory. The conclusion on retaining notaries public resulted in the enactment of the Notaries Public Act of 1930 in the Kingdom of Yugoslavia. However, difficulties arose at the very beginning of application of this law, as it did not enter into force in all parts of the state, but only in those areas which already had organized notary public activity. The most significant argument in favour of acceptance of notaries public was the advantage of their participation in probate hearings. Due to the burden on the courts and in the interest of accelerating procedures, notaries public, as officers of the court, conducted probate hearings and handled a series of other tasks linked to the probate process. The participation of notaries in probate hearings was at the same time a point of contention in the ever-present debates on the actual need for this institution's existence. Thus, an argument against the notaries was that it was unnecessary to expose future heirs to expenses, for the job done by notaries public for a fee could have been done by probate courts free of charge. The debates on notaries public stopped during and at the end of the Second World War, first with the decision of the authorities of the Independent State of Croatia to end the institution of notaries public for the Croatian territories in 1941, and then with the authorities of the new socialist Yugoslavia making a decision to the same effect in 1944.

Key words: notary public, officer of the court, probate hearings, Kingdom of Yugoslavia

* Mirela Krešić, Ph. D., Assistant Professor, Faculty of Law, University of Zagreb, Trg maršala Tita 14, Zagreb